

Split, s Dioklecijanovom palačom u središtu, bijaše tijekom 19. i 20. stoljeća svojevrsan poligon suvremenih konzervatorskih doktrina – od romantičnih, »bioloških«, do sorealističke »aktivne zaštite«. Od planova francuskog generala Marmonta za purifikaciju Palače početkom 19. stoljeća i uklanjanja dijelova baroknog obruča bastiona te od zamisli arhitekta i konzervatora Vicka Andrića sredinom tog stoljeća da ukloni zvonik između Dioklecijanova Mauzoleja i Peristila, do izoliranja Katedrale koja se kroz zadnju četvrt 19. stoljeća postupno oslobađala »prikrpa« grozda crkvice i kuća uokolo Peristila i uz Vestibul pa do relativno recentne purifikacije jugoistočnog kvadranta Palače u kojoj je, među ostalim, uklonjen i renesansni samostan Sv. Klare (nakon 1967) – slijedila se u biti jedna te ista ideja o vrednovanju antičkog dijela Palače naspram svih kasnijih slojeva, usprkos kritikama konzervatorskih purizama i neo-historicizama. Fiskovićevo konzervatorsko djelovanje neposredno nakon Drugog svjetskog rata, do 1955. godine, otvorilo je u tom smislu novu stranicu.

Ovdje, naravno, nije mjesto za cjelovitiju rekapitulaciju konzervatorskih doktrina koje je zatekao i koje su slijedile njegove zahvate. Tijekom fašističke uprave gradom 1941-1943. godine, talijanski akademici načinili su planove za sveobuhvatni »diradamento« (»razrjeđivanje« guste urbane strukture): odmah je uklonjen, naravno, Meštrovićev kip s Peristila te prigradnja vojne pekare uz istočni zid Palače. Tim planovima se naglašavaju u prvom redu rimski i mletački spomenici. Palaču je trebalo izolirati s tri strane – osobito s južne, uz uklanjanje austrijske Lučke kapetanije; arkade kriptoportika trebalo je rekonstruirati, a kuće srušiti: »To će vratiti i najuzvišeniji prizor rimske veličine koji se može zamisliti. Palača će izdaleka posjetioca pozdravljati rimskim pozdravom, a kroz ponovno otvorene arkade prodrijet će zrak i vratiti život i zdravlje starome dijelu grada«. Trebalo je srušiti i kor Katedrale, dovršivši izolaciju Mauzoleja; osloboditi zapadnu stranu Peristila rušenjem zgrada iznad kolonade i povlačenjem njihovih pročelja; izolirati antičke dijelove na Željeznim vratima... Poslijeratna sanacija šteta na gradskim spomenicima stradalom

u bombardiranju savezničke avijacije 1944., koju je izveo Konzervatorski zavod Dalmacije pod Fiskovićevim vodstvom, uključila je izolaciju jugoistočnog ugla Palače, rekonstrukciju Srebrnih vrata, čišćenje Sjevernog zida uklanjanjem ostataka bivše Vojne bolnice koja se nalazila u prostoru nekadašnjeg benediktinskog samostana Sv. Eufemije te početak iskopavanja Podruma Dioklecijanove palače. Pored niza dobro odmjerenih zahvata bilo je i nekih koje sada ocjenjujemo problematičnim: rušenjem lazareta 1946., na primjer, razbijen je urbanistički okvir rive na istočnoj strani, što se bolno osjeća i danas; otvaranjem većeg dijela arkade na sjevernom i istočnom zidu Palače zasigurno je uklonjen dio arheološke građe koji bi nam pokazao da se njezina »kastifikacija« dogodila već u kasnoantičko doba... No, veoma je važno to što je Cvito Fisković »protokolirao« svaki od zahvata koji je poduzeo (što nažalost nije uvijek bilo pravilo kada je riječ o istraživanjima u Palači, kao uostalom i na nizu drugih spomenika najviše kategorije), znanstveno ih interpretiravši, čime je bitno odredio i djelovanje čitave povijesnoumjetničke struke i konzervatorske službe u Hrvatskoj. I dijagonalnim čitanjem ove knjige lako je uočiti koliko je novih zaključaka, različitih od dotadašnjih, temeljem provedenih istraživanja, Fisković iznio u interpretaciji pojedinih dijelova monumentalnog kasnoantičkog zdanja. Pritom je, na primjer, »arhivirao« Weilbachovu pretpostavku o postojanju tzv. *Via quintana* poprijeko sjevernog dijela Palače, Hébrardovu rekonstrukciju Temenosa u dijelu oko carevog Mauzoleja.

U drugom dijelu knjige koja se, začudo, rijetko koristila, iako joj se naslov nije mogao preskočiti u golemim bibliografijama o Palači, Fisković iznosi načela kojima se vodio u određivanju filozofije provedenih zahvata. Dalekosežnost njegovih stavova bila bi još mnogo izraženija kada bismo mogli donijeti i najkraći popis purističkih prijedloga koji su u to vrijeme bili u optičaju. Temeljno je njegovo uvjerenje da su zahvati koje treba provesti u Palači više urbanističko-konzervatorski negoli arheološki problemi te da otkrivanje nekog antičkog ulomka ne smije poništiti povezanost kasnijih stilova. U ovoj knjizi po prvi put se tako vrednuju i barokne inkrustacije – kapele u Protironu, kor Katedrale, crkva Sv. Filipa i s njezinom stražnjom stranom prema decumanusu... A uz to, kao pragmatični konzervator, sasvim jasno izlaže svoje poglede na prezentaciju cjeline Palače. Tek je on, 1946. godine, doista pokrenuo čišćenje Podruma, što je bila fiks-ideja već prvog splitskog (i hrvatskog) konzervatora Vicka Andrića. Smatrao je da bi najbolje bilo uspostaviti sanitarno-estetski zeleni kordon s njezine sjeverne i istočne strane pa je dao niz hortikulturnih preporuka (čija nas preciznost ne iznenađuje kada znamo u kolikoj je mjeri poznao povijest zavičajne hortikulture i o njoj pisao neke od svojih možda najboljih stranica). Preporučivao je rušenje Kapetanije pred južnim pročeljem Palače smatrajući je neizrazitom arhitekturom koja zaklanja jedan od najslikovitijih pogleda na carevo zdanje. Inspirirao je mirno rješenje koje je Fabijan Kaliterna bio projektirao na mjestu bombama srušene Aglič-

Mrkonjićeve uglovnice na cardu i decumanusu sjeveroistočno od Peristila, gdje je kasnije, koncem pedesetih godina, izgrađena Šegvićeva zgrada, za koju se ni danas nitko ne usuđuje reći da je plod socrealističkog arhitektonsko-urbanističkog plana te da nikad neće istinski srasti sa središtem Palače.

Kad danas ponovno uzimamo u ruke ovu važnu knjigu (koju bismo mogli smatrati i važnom dopunom jednako značajne i gotovo jednako zaboravljene, izvrsne Bulić-Karamanove monografije o Palači iz 1927. godine) moramo imati na umu i kada je pisana – u vrijeme kada je Fisković, netom nakon svršenog rata, prepušten gotovo sebi samome, trebao osigurati stručnu konzervatorsku obnovu hekatombe spomenika i spomeničkih cjelina koje su zahvatila ratna razaranja. Danas kad se mjesecima neodlučno mudruje o finesama konzervatorskih zahvata na pojedinim spomenicima – često i bez konačne odluke u »interdisciplinarnim konzilijima« – teško je zamisliti situaciju u kojoj se našlo par konzervatora nad ruševinama Zadra, Šibenika, Trogira, Splita, Korčule... Za njih je rat tek tada počinjao: trebalo je osigurati čišćenje, elementarno dokumentiranje stanja, hitnu sanaciju, osigurati mrežu povjerenika i onda ih nadzirati, popisati i interpretirati spomenik po spomenik, osigurati zakonsku osnovu i nove konzervatorske standarde po kojima će se oni popravljati... Fiskovićevom dotadašnjem i budućem djelovanju ta definitivna usmjerenost na profesionalnu konzervatorsku svakodnevicu dala je punu dimenziju i svrhu, ovjеровila ga etičkom crtom i uputila na praktičnost i komunikativnost (inače, tih ga godina Krleža nagovara da se posveti književnosti, a u isto vrijeme odbija i već napisano rješenje za preuzimanje Katedre za nacionalnu povijest umjetnosti u Zagrebu). Ako je »povijest umjetnosti spoznavanje, a konzervatorstvo djelatnost«, onda je u Fiskovićevom opusu taj proces integriran na najbolji način. Upravo je stoga karakteristično da on ne dijeli svoju kabinetsku znanstveničku djelatnost od svakodnevne prakse konzervatora, uvijek pritisnutu silama jednodnevnih potreba. Proširujući područje i ciljeve zaštite spomenika te samu njihovu definiciju od početka će braniti cjelovitost i nedjeljivost kulturnog i prirodnog ambijenta. Time je zaista prvi u nas, prije svih formalnih, pa često i pomodnih, deklaracija, formulirao misao o zaštiti integralne čovjekove sredine. O tome bi – ukoliko mislimo samo na Split – rječito govorio i jedan volumen s izborom njegovih tekstova o Marjanu, Splitskom polju, Solinu i Kaštelima, iz kojih bi se bolje shvatila jedinstvenost njegova znanstvenog projekta kojim je, uz raznovrsne istraživačke discipline, pokušao obuhvatiti povijest zavičajnog miljea u njegovu kulturološkom totalu.

Joško Belamarić